

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ БІБЛІЯТЭКА БЕЛАРУСІ

Матэрыялы
XII Міжнародных кнігазнаўчых чытаньняў
«Кніжная культура Беларусі:
погляд праз стагодзі»

Мінск, 7–8 красавіка 2016 г.

Мінск 2016

4. **Пажарышкі, М. Б.** Уклад Яўгена Хлябцэвіча ў бібліятэчную справу Беларусі / М. Б. Пажарышкі // Весн. Беларус. дзярж. ун-та культуры і мастацтваў. – 2014. – № 1 (21). – С. 132–141.
5. **Пяткевіч, А.** Літаратурная Гродзеншчына : Мясіны. Людзі. Кнігі / А. Пяткевіч. – Мінск : Бацькаўшчына, 1996. – 96 с.
6. **Пяткевіч, А.** Людзі культуры з Гродзеншчыны : давед. / А. Пяткевіч. – Гродна : ГрДУ, 2000. – 356 с.
7. **Пяткевіч, А. М.** Старонкі спадчыны : культурнае памежжа Гродзеншчыны: працэсы, з’явы, асобы / А. М. Пяткевіч. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2006. – 240 с.
8. **Скалабан, В.** Купала і Хлебцэвіч / В. Скалабан // Неман. – 1985. – № 3. – С. 140–144.
9. **Хлебцэвіч, Е.** Книжный и библиотечный листок при петербургской газете «Новая Русь» (1909–1910 гг.) / Е. Хлебцэвіч // Научно-исследовательский отдел книговедения Национальной библиотеки Беларуси. Архив Е. И. Хлебцэвіча.
10. **Хлебцэвіч, Е.** Национальный вопрос и работа библиотек в Красной Армии (учет опыта организационно-методической работы) / Е. Хлебцэвіч // Коммунистическое просвещение. – 1925. – № 6 (24). – С. 136–140.
11. **Хлебцэвіч, В.** Село Кленики перед беженством – во время мировой войны [подгот. к печати В. Скалабан] / В. Хлебцэвіч // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 1995. – № 2 (4). – С. 132–145.
12. **Хлебцэвіч, Е.** Янка Купала, книги и библиотеки / Е. Хлебцэвіч // Научно-исследовательский отдел книговедения Национальной библиотеки Беларуси. Архив Е. И. Хлебцэвіча.

Belarusian-Russian aspect of E. Khlebtssevich's library activity both of pre-revolutionary and Soviet periods was considered in the article. Integrity and consistency of his conception in this regard was shown. The conclusion was drawn that Belarusian-Russian library science interrelation was the most important factor of the formation of E. Khlebtssevich's professional scientific-pedagogical ideas in library sphere.

Горны А.С. (Гродна)

БЕЛАРУСКАЯ КНІГА ПАД СУДОМ МІЖВАЕННАЙ Польшчы: СПРАВА «БЕЛАРУСКАГА ДЭКЛАМАТАРА»

У міжваенны перыяд беларуская нацыянальная справа дасягнула значнага развіцця ў грамадска-палітычным і культурным жыцці беларускіх зямель па абодва бакі так званай рыжскай мяжы. Калі ў савецкай Беларусі 1920-я гг. праходзілі пад знакам палітыкі беларусізацыі, якую падтрымлівалі дзяржаўныя інстытуты, то ў Заходняй Беларусі, далучанай у склад Польшчы, назіраліся працэсы нацыянальнай і дзяржаўнай асіміляцыі беларускага насельніцтва. Нягледзячы на гэта, беларускія актывісты на так званых усходніх крэсах наладзілі

шырокую дзейнасць па пашырэнні беларускай культуры, свядомасці і мовы, у тым ліку і дзякуючы кніжнаму слову. Не будзе перабольшваннем той факт, што беларуская кніга ў міжваеннай Заходняй Беларусі стала адным з галоўных фактараў захавання нацыянальнай ідэнтычнасці ў польскамоўным асяроддзі.

Беларуская кнігавывавецкая справа ў міжваеннай Польшчы стала аб'ектам шырокіх навуковых даследаванняў адносна нядаўна. Бадай найбольш грунтоўнай працай па гэтай праблематыцы на сённяшні час лічыцца кніга польскага даследчыка беларускага паходжання Ю. Туронка «Беларуская кніга ў міжваеннай Польшчы (1921–1939)», выдданая па-польску ў 2000 г. і перакладзеная на беларускую мову ў 2006 г. [5, с. 278–322]. Таксама асобны раздзел аб кніжнасці Заходняй Беларусі ўтрымліваецца ў двухтомным выданні «Гісторыя беларускай кнігі», падрыхтаваным айчыннымі бібліёграфамі і гісторыкамі [3]. Нягледзячы на грунтоўнае раскрыццё праблемы, некаторыя сведчанні з гэтых прац патрабуюць дадатковай навуковай верыфікацыі, удакладнення і пашырэння факталагічнай базы. Больш таго, шэраг пытанняў гісторыі заходнебеларускай кнігі, як, напрыклад, адносіны польскіх улад да беларускай кнігавывавецкай дзейнасці, канфіскацыі кніг, постаці выдаўцоў і іншыя, па-ранейшаму прадстаўляюць актуальны кірунак даследаванняў для сучаснага гісторыка. Сярод падобных белых плям можна вызначыць гісторыю выдання і канфіскацыі ўладамі кнігі «Беларускі дэкламатар» у 1928 г.

Паводле навуковай літаратуры ў міжваенны перыяд у Заходняй Беларусі былі выдданы 495 найменняў кніг і брашур на беларускай мове [3, с. 293]. Як падкрэсліваў Ю. Туронак, абапіраючыся на звесткі тагачаснага беларускага перыядычнага друку, з гэтай колькасці беларускамоўных выданняў польскія ўлады з 1921 па 1939 г. канфіскавалі 11 кніг. У гэты спіс уваходзілі ў асноўным мастацкія творы беларускіх пісьменнікаў, напрыклад зборнікі вершаў М. Танка, М. Машары, М. Васілька, У. Ініцкага (У. Паўлюкоўскага), некалькі брашур палітычнага і асветніцкага зместу і нават адзін лемантар – Засеўкі» С. Паўловіча [5, с. 302].

Аднак спіс Ю. Туронка не з'яўляецца дастаткова поўным і патрабуе пашырэння ў першую чаргу з улікам той інфармацыі адносна канфіскаваных выданняў, якая не была змешчана па розных прычынах у беларускіх газетах міжваеннага часу. Так, у дадзеным спісе адсутнічаюць звесткі аб канфіскацыі ў 1928 г. папулярнага зборніка вершаў беларускіх паэтаў «Беларускі дэкламатар», выпушчанага па ініцыятыве вядомага выдаўца Уладзіслава Знамяроўскага і кнігара Станіслава Станкевіча. Выяўленья намі ў Цэнтральным дзяржаўным архіве Літвы дакументы Віленскага акруговага суда аб канфіскацыі гэтай кнігі дазваляюць пэўным чынам запэўніць дадзеныя прабел.

Постаць У. Знамяроўскага была дастаткова вядомай у тагачасным асяроддзі беларускіх нацыянальных дзеячаў Заходняй Беларусі. Гэты выдавец меў прамое дачыненне да выдання значнай колькасці беларускіх кніг, саступаючы свае назіцці толькі Беларускаму выдавецкаму таварыству і выдавецтву Б. Клецкіна. Нягледзячы на вялікія заслугі ў пашырэнні беларускага слова, біяграфія і

асноўныя вехі дзейнасці У. Знамяроўскага да сённяшняга часу не распрацаваны даследчыкамі, напрыклад, у «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» пра яго ўвогуле адсутнічаюць звесткі. У 2002 г. гісторык А. Сідарэвіч паспрабаваў сабраць усе вядомыя факты з жыцця Знамяроўскага, пры гэтым памылкова называючы яго Уладзімірам [4, с. 11]. Дапаўняючы гэтыя даныя матэрыяламі Віленскага акруговага суда па справе «Беларускага дэкламатара», можна прадставіць наступную кароткую біяграфію У. Знамяроўскага. Ён нарадзіўся ў 1889 г. у маёнтку Нава-сёлкі (Літва) у рымска-каталіцкай сям’і Багуслава і Разаліі Знамяроўскіх. Скончыў сямікласную гандлёвую школу ў Вільні, працаваў да вайны карэктарам у «Нашай ніве». З 1919 па 1923 г. з’яўляўся рэдактарам і выдаўцом шэрагу беларускіх газет, у тым ліку «Незалежная думка», «Крыніца» і інш. Быў жанаты, меў дваіх дзяцей. Падчас Другой сусветнай вайны, верагодна, пераехаў на сталае жыццё ў Польшчу [4, с. 11; 8, арк. 32 – 32 адв.]. Паводле ўласных сведчанняў Знамяроўскага да 1928 г. ён не меў судзімасцей і, відавочна, канфіскацыя «Беларускага дэкламатара» стала першым выпадкам прыцягнення выдаўца да судовай адказнасці [8, арк. 32 адв.].

Ідэя выдаць дэкламатар – кампілятыўны зборнік вершаў розных паэтаў для шырокага кола чытачоў – належала, хутчэй за ўсё, беларускаму кнігару і паэту С. Станкевічу (не блытаць з іншым С. Станкевічам, эмігрантам. – А. Г.). Укладваючы зборнік, Станкевіч вырашыў спалучыць на яго старонках як вершы класікаў беларускай літаратуры (Я. Купалы, Цёткі і інш.), так і творы маладых заходнебеларускіх паэтаў. Сярод апошніх можна вылучыць, напрыклад, Ф. Грышкевіча, У. Казлоўскага, М. Краўцова, Я. Бартуля, Г. Багдановіча (псеўданім Вітэблянін) і ўласна самога С. Станкевіча [1, с. 14, 16, 25, 36, 42, 43]. Паказальна, што ўкладальнік падабраў у зборнік тэя творы, якія мелі вельмі значны грамадска-патрыятычны пасыл, утрымлівалі заклікі да адраджэння беларускага народа і дзяржаўнасці.

«Беларускі дэкламатар» пабачыў свет у выдавецтве У. Знамяроўскага ў пачатку лютага 1928 г. накладам у 2 тыс. асобнікаў. У тагачаснай беларускай прэсе па невядомым нам прычынам не было змешчана ніводнай згадкі пра выпуск кнігі. Толькі ў польскамоўнай газеце «Кур’ер віленскі» ў нумары за 11 лютага 1928 г. было пазначана, што з друку выйшаў зборнік выбітных беларускіх паэтаў «Беларускі дэкламатар» [6]. Нягледзячы на слабую рэкламу, па сведчаннях Знамяроўскага, адразу пасля выхаду амаль увесь наклад кнігі быў прададзены [8, арк. 33].

Выпуск «Беларускага дэкламатара» супаў з вельмі няпростай грамадска-палітычнай сітуацыяй у Заходняй Беларусі. Па-першае, у Вільні пачынаўся судовы працэс над дзеячамі БСРГ, які, безумоўна, хваляваў беларускае грамадства. Па-другое, у сакавіку 1928 г. у Польшчы павінны былі адбыцца парламенцкія выбары, дзе прымалі ўдзел беларускія арганізацыі. Таму невыпадкава, што выданне «Беларускага дэкламатара» паказалася ўладам палітычна матываваным. 15 лютага 1928 г. камісар польскага ўрада ў Вільні выдаў загал аб канфіскацыі зборніка за друкаванне твораў, якія «заклікаюць да адасаблення ўсходніх ваяводстваў ад Польшчы, падбухторваюць да арганізацыі паўстання

альбо распальваюць нянавісьць паміж народнасцямі ці класамі насельніцтва, якія пражываюць у Польшчы»¹ [8, арк. 39]. Падчас ператрусу ў выдавецтве У. Знамяроўскага былі канфіскаваны 6 асобнікаў зборніка, у кнігарні С. Станкевіча – 26 асобнікаў [8, арк. 33]. 21 лютага 1928 г. Віленскі акруговы суд зацвердзіў канфіскацыю «Беларускага дэкламатара» і пастанавіў прыцягнуць да адказнасці выдаўца кнігі У. Знамяроўскага па арт. 129 Крымінальнага кодэкса. Згодна з гэтым артыкулам выдаўцу пагражала да года турэмнага зняволення [8, арк. 39].

Паказальна, што польская цэнзура знайшла антыдзяржаўную рыторыку не толькі ў вершах маладых паэтаў, але і творах класікаў беларускай літаратуры. Так, у вершы Я. Купалы «Беларускія сыны» польскім уладам не спадабаліся наступныя радкі: «Царыць чужынец, а ў паслугах / Хто? – Беларускія сыны». Таксама адной з прычын канфіскацыі стаў вядомы верш Цёткі «Вера беларуса», напісаны яшчэ ў 1905 г. [8, арк. 39 адв.]. Сярод маладых паэтаў польскія цэнзары звярнулі ўвагу на творчасць Г. Багдановіча (псеўданім Вітэблянін) – навучэнца Віленскай беларускай гімназіі, сына беларускага сенатара міжваеннай Польшчы В. Багдановіча [9, арк. 2]. У чатырох радках яго верша «Марш» (Досьць чужынцаў навала / Мучыла родны наш край / Досьць ужо нас тапгала / Гэй! Хто жывы, паўставай!) улады выявілі заклікі да арганізацыі паўстання ў Заходняй Беларусі [1, с. 42; 8, арк. 39 адв.].

Абвінавачаны У. Знамяроўскі, які ўвесь час знаходзіўся на волі пад наглядам паліцыі, сваёй віны не прызнаў і падчас допытаў тлумачыў следчым, што перадрукаваў у зборніку тыя творы, якія былі ўжо выдадзены ў беларускіх газетах у 1918–1927 гг. без аніякіх абмежаванняў з боку польскіх улад [8, арк. 39]. Верагодна, дадзенае акалічнасць была прынята польскім бокам пераканаўчай. У канцы мая 1928 г. У. Знамяроўскаму быў зачытаны акт абвінавачвання, а ўжо ў жніўні 1928 г. справа была скончана і здадзена ў архіў [8, арк. 39 адв.]. У архіўных дакументах, якія разглядаюцца, а таксама ў беларускім перыядычным друку намі не выяўлены звесткі аб вынесеным прысудзе, аднак з вялікай доляй верагоднасці можна далусціць, што Знамяроўскі быў прыгавораны да выплаты штрафу ці да невялікага турэмнага зняволення, якія практыкаваліся ў тагачаснай Польшчы. Цікава, што ў верасні 1928 г. паводле абвесткі ў адной з беларускіх газет «Беларускі дэкламатар» быў зноў выдадзены, аднак ужо з адпаведнымі змяненнямі [7]. Дадзенае выданне знаходзілася ў продажы ў віленскіх беларускіх кнігарнях фактычна да канца 1930-х гг. [2, с. 39]. Трэба адзначыць, што сёння ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі захоўваецца асобнік «Беларускага дэкламатара», які пазбегнуў цэнзуры і ўтрымлівае першапачатковы змест.

Такім чынам, зборнік «Беларускі дэкламатар», выпушчаны вядомым беларускім выдаўцом У. Знамяроўскім у 1928 г., стаў адной з ахвяр польскай палітыкі абмежавання беларускага друкаванага слова і палітызацыі культурнага жыцця ў Заходняй Беларусі. Гэтае выданне можна ўключыць у спіс канфіскаваных беларускіх кніг у міжваеннай Польшчы, які быў складзены Ю. Туронкам, па-

¹ Пераклад аўтара.

шырыўшы спіс да лічбы 12. Асаблівацю справы «Беларускага дэкламатара» можна назваць тое, што гэта быў першы і, магчыма, адзіны выпадак канфіскацыі і судовага пераследу твораў беларускіх літаратурных класікаў – Я. Купалы і Цёткі – у міжваеннай Польшчы.

ЛІТАРАТУРА

1. **Беларускі дэкламатар** / сабраў С. С. – Вільня : Выдавецтва У. Знамяроўскага, 1928. – 64 с.
2. **Каталёг** (кнігасьпіс) беларускіх кніг кнігарні «Пагоня». – Вільня : Беларуская друкарня імя Ф. Скарыны, 1937. – 51 с.
3. **Кніжнасьць** Беларусі ў складзе другой Рэчы Паспалітай: ад Брэста да Вільні і ад Беластока да Навагрудка // Гісторыя беларускай кнігі : у 2 т. / М. В. Нікалаеў [і інш.] ; навук. рэд.: В. В. Антонаў, М. В. Нікалаеў. – Мінск, 2011. – Т. 2. : Кніжнасьць новай Беларусі (XIX–XXI стст.). – С. 293–298.
4. **Сідарэвіч, А.** Нашаніўцы ў 1920 годзе / А. Сідарэвіч // Наша ніва. – 2002. – 8 лютага (№ 6). – С. 10–11.
5. **Турунак, Ю.** Мадэрная гісторыя Беларусі / Ю. Турунак. – Вільня : Інстытут беларусістыкі, 2006. – 877 с.
6. «**Białoruski deklamator**» // Kurjer Wileński. – 1928. – Nr 33 (11 lutego). – S. 3.
7. **Biélaruskaja** krynica. – 1928. – Nr 44. – S. 4.
8. **Lietuvos** centrinis valstybės archyvas (LCVA). – F. 129. – Ap. 2. – B. 1004. Akta w sprawie W. Znamierowskiego.
9. **LCVA**. – F. 175. – Ap. 3(IX)Ca. – B. 1397. Akta osobowe. Bogdanowicz Gleb.

The article deals with the problem of the confiscation of the Polish authorities in the interwar period of the book «Belaruski deklamatar». This book, published by the efforts of prominent Belarusian figures W. Znamierowski and S. Stankevich, was a collection of poems Classic Belarusian literature and young poets of Western Belarus. Author reflects the reasons for the confiscation of publications, reveals the features of the prosecution of the publisher of the book and concludes on the need to expand the list of Belarusian books confiscated in interwar Poland.

Janka Droupková (Martin)

THE ORIGINAL AND TRANSLATED BELARUSIAN LITERATURE IN BOOK COLLECTION OF SLOVAK NATIONAL LIBRARY

Brief introduction of SNL

Slovak National Library is the national library of Slovak Republic and supreme cultural, informational, scientific and educational institution in the field of library, bibliographical, literary-museum and biographical activities. Its headquarters is in Martin – the center of national culture of Slovaks. The library acquires, processes,